

Asia: VN/32207/2022

Hallituksen esitys etäyhteyksien edistämisestä oikeudenkäynneissä

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne yleisesti esityksestä

Lähtökohtaisesti esitys on kannatettava. Teknologiaa ja etäkuulemista on syytä hyödyntää nykyistä enemmän myös tuomioistuimissa. Teknologoavälitteinen oikeudenkäynti tuottaa taloudellisia säästöjä asianosaisille ja myös oikeuslaitokselle. Asianmukaisesti toimiva teknologia ei ole riski oikeusturvalle. Erityisesti asian valmisteluun teknologiavälitteisyys soveltuu hyvin. Pääkäsittelyssä teknologiavälitteisyys on hankalampaa, koska pääkäsittelyssä kuullaan usein todistajia ja asianosaisiakin todistelutarkoituksessa. Tällöin oikeudenkäynnin vuorovaikutteisuus, joka on oikeussaliviestinnässä keskeinen elementti, voi kärsiä. Muutama muukin varaus on esitettävä. Ensinnäkin voi käydä niin, että asiaan osallistuva maallikko jää etäkuulemisessa entistä enemmän sivuun juridiikan asiantuntijoiden keskustelusta. Toiseksi tutkimusten mukaan teknologiavälitteinen oikeudenkäynti voi olla kuormittava erityisesti oikeudenkäyntiä johtavalle tuomarille. Etäkuulemistilanteissa eri toimijoiden kuuntelemisen vaatiman keskittymisen voidaan nähdä korostuvan, koska etävuorovaikutus tapahtuu Skype-yhteydellä, joka tarjoaa sekä ääni- että kuvayhteyden ja jota siten voidaan pitää rikkaana viestintäkanavana. Vaikka kyseinen yhteys pyrkii tarjoamaan kasvokkaisuviestintää mukailevan viestintäyhteyden, rajoittaa etäyhteys institutionaalisen vuorovaikutuksen, sitä havainnollistavan viestinnän ja kuuntelemisen monipuolisuutta. Molemmat yhteydet ovat yhä vuorovaikutustilanteita, joissa asioita selvitetään toimijoiden välisessä viestintäsuhteessa, mutta etäyhteyksin toteutetuissa oikeudenkäynneissä vuorovaikutussuhteen rakentuminen tapahtuu perättäisesti ja medioidusti videoyhteyden avulla. Videoyhteys taas toistaa vain sen informaation, minkä kamera tavoittaa. Myös keskustelukuuntelemista haastavat tekijät korostuvat etäkuulemisessa, sillä prosessijohdollisesta näkökulmasta esimerkiksi kasvokkaisuviestintä keskustelun vuorovaihtoon liittyvät sanattomat vuorovaikutusvihjeet eivät välttämättä selkeästi näyttäytyä etäyhteyttä käytettäessä. Etäkuulemisissa video- ja audioyhteyden laatu vaikuttaa tutkimuksien mukaan sekä vuorovaikutussuhteiden ylläpitoon, että jopa jutun selvittämiseen. On esimerkiksi havaittu, että vaikka vaikeus ymmärtää kuultua informaatiota johtui suoraan teknisistä audio-ongelmista, tulkitsivat etäkuulemisissa todistajanlausuntoa kuuntelevat oikeudelliset toimijat herkästi sen johtuvan sanoman sisällöstä. Kyseiset havainnot kertovat siitä, että etäkuuleminen voi kuormittaa kuuntelua monellakin tapaa. Mikäli toimijat kuitenkin osaavat havaita ja hyödyntää videoyhteyden käyttömahdollisuudet, videoyhteydellä toteutetut vuorovaikutustilanteet voivat ilmaisuvoimansa puolesta päästä lähelle kasvokkaisuviestintää.

Etäkuulemisen on havaittu toimivan hyvin oikeudenkäynneissä, joissa paikalla ovat avustajat ja puheenjohtajatuomari, asianosaisilla on korkea koulutustaso ja niissä käsitellään hallinnollisia asioita. Näissä tilanteissa medioitu vuorovaikutus on melko suoraviivaista, tilanteeseen osallistuvat ymmärtävät käytettyjä ilmauksia selityksittä ja heillä on kohtuullisen yhteneväinen käsitys sekä siitä, mitkä videoyhteyden käyttömahdollisuudet siinä tilanteessa ovat, että siitä, millaisia seurauksia heidän keskinäisellä vuorovaikutuksellaan on. Ongelmia etäkuulemisesta sen sijaan on havaittu aiheutuvan silloin, jos etäkuulemistilanteessa teknologian käyttömahdollisuudet yhteyden eri päissä ovat erilaiset tai ne ymmärretään eri tavoin. Yhteys voi katkeilla, äänen kuuluvuudessa tai videokuvan tarkkuudessa ja kuvakulmissa voi olla epäselvyyttä, tai valaistus voi olla videoyhteydelle sopimaton. Tällöin erityisesti oikeudenkäynnin maallikkotoimijoiden mahdollisuudet osallistua oikeudenkäynnin vuorovaikutukseen kuten kasvokkaistilanteessa voivat olla tavallista heikommat. Vuorovaikutukseltaan hankalia ovat vastaajan osalta myös oikeudenkäynnit, jotka tapahtuvat hybridinä siten, että vastaajaa lukuun ottamatta kaikki muut toimijat ovat fyysisesti läsnä samassa istuntosalissa. Tällöin vastaaja on etäyhteyden myötä ikään kuin ulkopuolella istuntosalissa rakentuvista vuorovaikutussuhteista. Haasteelliseksi etäkuuleminen on nähty myös silloin, kun itse juttu on monimutkainen, todistelu tapahtuu reaaliaikaisesti tai jutun maallikkotoimijat ja todistajat ovat erityisen haavoittuvaisia. Oikeussaliviestintään liittyvät havainnot perustuvat keväällä ilmestyvään teokseen Matti Tolvanen - Tuula-Riitta Välikoski: Oikeussaliviestintä. Käsittääkseni esityksessä on saavutettu kohtuullinen tasapaino tehokkuuden ja oikeusturvan toteuttamiseksi tarvittavan luotettavan viestinnän välillä.

Mitä mieltä olette ehdotetuista pykälistä, jotka koskevat tuomarin osallistumista oikeudenkäyntiin etäyhteydellä (OK 2:15-16)?

Antaessani aikanaan lausuntoa arviomuistiosta olen ollut tässä suhteessa varsin kriittinen. Olen katsonut, että tuomarin osallistuminen etäyhteydellä (oikeussalin ulkopuolella ollen) pitäisi rajoittaa välttämättömään. Hallituksen esityksen luonnoksessa tuomioistuimelle jää varsin laaja harkintavalta. Mikä on "aihe" ja mikä on "soveliaista". Toki säännöstä on avattu perusteluissa. Täysin en ole valmis aiemmin esittämästäni kritiikistä perääntymään. Voi olla riskinä se, että säännöstä (OK 2:15) aletaan soveltaa laajasti säästösyistä.

Esitetty 2:16 § on tässä suhteessa ongelmattomampi. Valmisteluun ja pakkokeinoasiaan etäyhteys asianosaisten ja tuomioistuimen välillä on hyvinkin toimiva keino. Näissä käsittelyissä on mukana vain yksi tuomari eikä käsittelyissä kuulla todistajia tai muita jutun "ulkopuolisia". Esitetyn selvityksen arviointikin on pakkokeinoasioissa hyvin summaarista. Perusteltu syy pääkäsittelyn järjestämiseen esitetyllä tavalla on enemmän kuin 2:15 §:ssä määritelty "aihe" ja "soveliaisuus". Tämän säännöksen ideanahan on se, että kaikki tuomioistuimen jäsenet ovat etäyhteydellä istunnossa ja myös asianosaiset (avustajineen) läsnä etäyhteydellä.

Mikä on mielipiteenne etäoikeudenkäynnin julkisuutta koskevasta pykälästä (OK 2:17)? Pidättekö asianmukaisena, että julkisuuden toteuttamisen keinot jätetään tuomioistuimen harkintaan?

Tähän pykälään ei ole huomauttamista. Julkisuuden toteuttamisen tapa on syytä jättää tarkemmin sääntelemättä. Voi olla, että jatkossa teknologian kehitys antaa mahdollisuuden julkisuuden toteuttamiseen tavoilla, jotka nykytekniikalla eivät ole käytettävissä. Ei ole syytä lukita julkisuuden toteuttamisen tapaa yksityiskohtaisella sääntelyllä. Julkisuuden toteuttamisen intressi ei ole sama kaikissa jutuissa. Senkin takia on syytä jättää julkisuuden toteuttamisen tavasta päättäminen tuomioistuimen harkintaan.

Mitä mieltä olette todistelun vastaanottamista etäyhteydellä koskevan momentin (OK 17:52.1) lisäedellytysten kumoamisesta?

Lisäedellytyksen kumoaminen on perusteltua. Muutos olisi aika radikaali, mutta todennäköisesti etäyhteydellä kuulemista tultaisiin jatkossakin pitämään soveliaana juuri niissä tapauksissa, jotka lakiin on nyt kirjattu. Tässäkin on toki tulkinnanvaraista se, mitä tarkoitetaan "soveliaalla". Lisäedellytysten kumoaminen antaisi kuitenkin harkinnanvara sellaisia nyt laissa luettelemattomia tilanteita varten, joissa etäkuuleminen ei vaarantaisi oikeudenkäynnin vuorovaikutteisuutta.

Mielipiteenne ilman näköyhteyttä tapahtuvaa kuulemista koskevista momenteista (OK 17:52.2-3)?

Näihin momentteihin ei ole huomautettavaa. Viittaaan myös edellä esityksestä yleisesti kirjoittamaani.

Mitä mieltä olette ehdotetuista oikeudenkäymiskaaren ja rikosoikeudenkäyntilain pykälistä, joiden nojalla asianosaisen osallistuminen oikeudenkäyntiin voitaisiin määrätä toteutettavan etäyhteyden välityksellä (OK 12:8.5 ja ROL 8:13.5)?

Esitys on tältä osin perusteltu. Suostumusedellytyksestä luopuminen erityisestä syystä tulisi olla mahdollista, jotta asianosainen ei voisi pelkästään suostumuksen antamatta jättämisellä estää etäyhteyden käyttämisen silloin, kun sen käyttämiseen olisi erityinen syy. Oikeudenkäynnin johtaminen siihen liittyvine menettelyineen on lähtökohtaisesti tuomioistuimen tehtävä. Asianosaisen suostumukselle ei tule kaikissa tapauksessa antaa ratkaisevaa merkitystä.

Mitä mieltä olette pakkokeinojen ja poissalon seuraamusten käyttöalan laajentamisesta koskemaan etäyhteydellä tapahtuvaa valmisteluistuntoa (OK 5:15 d ja ROL 7:14 a kumoaminen) ja kattamaan osallistumisen etäyhteydellä myös muualta kuin toisessa tuomioistuimessa tai muun viranomaisen luona (OK 12:8.4 ja ROL 8:13.4)?

Esitys on perusteltu. Valmisteluistunnossa ja pakkokeinoasiassa vuorovaikutteisuus toteutuu etäyhteydellä paremmin kuin pääkäsittelyssä ja sen takia etäyhteyden käyttömahdollisuus voi olla valmistelussa ja pakkokeinoasiassa merkittävästi laajempi kuin pääkäsittelyssä. Vuorovaikutteisuudesta viittaaan edellä yleisissä huomioissa esittämäni.

Mielipiteenne etäyhteyden käyttöalan laajentamiseen koskemaan tunnustamisoikeudenkäyntiä (ROL 8:13.5 kumoaminen)?

Esitys on perusteltu. Tunnustuksen oikeellisuus ja suostuminen tunnustamisoikeudenkäyntiin on todennettavissa myös etäyhteydellä. Todisteluhan tunnustamisoikeudekäynnissä ei oteta vastaan.

Onko teillä muuta lausuttavaa esityksen johdosta?

Erittäin tärkeää on huolehtia siitä, että kaikkien oikeudenkäyntiin osallisten käytettävissä on toimivat tekniset laitteet. Tällä hetkellä ei aina voitane taata, että esimerkiksi etäyhteydellä olevan asianosaisen laitteisto olisi täysin yhteensopiva tuomioistuimen käyttämän järjestelmän välillä, mistä voi johtua yhteyden katkeilua ja ilmaisun tulkittamisen vaikeutta. Kuten edellä on todettu, teknisistä syistä aiheutuva epäselvyys on saatettu tulkita kuultavan lausuman sisällön epäselvyytenä, mikä puolestaan voi johtaa virheellisiin johtopäätöksiin todisteen luotettavuuden arvioinnissa.

Tolvanen Matti
Itä-Suomen yliopisto - Oikeustieteiden laitos